

Coluccio Salutati. Index. Bearbeitet von Clemens Zintzen und Ute Ecker, Peter Riemer. Tübingen 1992: Gunter Narr Verlag (Indices zur lateinischen Literatur der Renaissance. Herausgegeben von Clemens Zintzen. Band I. Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Mainz 1992), σσ. XVII + 271.

Ἡ παρὼν τόμος εἶναι λεπτομερῆς index ὀνομάτων, πραγμάτων, γεωγραφικῶν ὄρων καὶ πηγῶν (συγγραφέων καὶ ἔργων) τοῦ Coluccio Salutati, ἑνὸς ἐκ τῶν σημαντικωτέρων πρωϊμῶν ἰταλῶν οὐμανιστῶν, συντεταγμένος καὶ ἐπεξεργασμένος ἀπὸ τὸν καθηγητὴν Clemens Zintzen καὶ τοὺς συνεργάτας του Ute Ecker καὶ Peter Riemer (εἰς τὴν σελ. XIII ἀναφέρονται καὶ ὄσοι ἄλλοι συμμετεῖχαν εἰς τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ ἔργου). Νόημα καὶ σκοπὸς ἐνὸς τοιοῦτου index εἶναι, σημειῶναι ὁ καθηγητὴς Zintzen (σελ. XI), νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς συχνὰ δυσκόλως προσιτῆς λατινικῆς ἐργογραφίας τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ εἰς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν τοῦ ἔργου τοῦ C. Salutati.

Ἀξίζει νὰ γίνῃ μία μικρὴ ἀναφορὰ εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ τοῦ ἰταλοῦ οὐμανιστοῦ, θαυμαστοῦ καὶ ἐνθέρμου ὑποστηρικτοῦ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν δύσιν. Ὁ Coluccio Salutati ἐγεννήθη εἰς τὸ Stignano τὸ 1331 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν τὸ 1406· ἀπὸ τὸ 1375 ἕως τὸν θάνατόν του διετέλεσε καγκελλάριος τῆς Φλωρεντίας. Πολύπλευρη προσωπικότης, μὲ φλέβα πολιτικοῦ, φίλος τῶν Fr. Bruni καὶ Petrarca, διακατεῖχeto ἀπὸ φιλελεύθερον οὐμανισμόν, θεμελιωμένον εἰς τὴν γνώσιν τῶν artes liberales καὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μεσαίωνος ἀλλὰ καὶ τῶν ρωμαίων συγγραφέων, κυρίως τοῦ Κικέρωνος, καὶ ἀπὸ πρόδηλον φιλελληνισμόν, ὁ ὁποῖος ἐπήγαγεν ἀπὸ τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν Πλάτωνα. Ἰδρυσεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν Ἐδραν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν κατέλαβε μὲ πρόσκλησίν του τὸ 1399 ὁ Χρυσολωρᾶς, μαθητῆς τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ὁ Leonardo Bruni, καγκελλάριος κατόπιν τῆς Φλωρεντίας καὶ μεταφραστῆς τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Δημοκρίτου καὶ τοῦ Πλουτάρχου. Γνωστὴ εἶναι ἡ διάκρισις τοῦ Coluccio Salutati μεταξὺ τῆς vita contemplativa καὶ τῆς vita activa· τὴν πρώτην ἐθεώρει ἀδύνατον νὰ πραγματοποιῆ εἰς τὴν γῆν, ἀφοῦ ἡ πλήρης θέασις τοῦ Θεοῦ εἶναι δυνατὴ μόνον εἰς τὸ ἐπέκεινα· ἐθεώρει, ἀντιθέτως, τὴν vita activa δυναμένην νὰ πραγματοποιῆ εἰς τὴν γῆν, ὡς πραγμάτων δηλαδὴ τῆς ἀρετῆς καὶ ὡς ἠθικὴν συμπεριφορὰν τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τῆς κοινωνίας. Τὰ κυριώτερα ἔργα του εἶναι τὰ ἀκόλουθα: De laboribus Herculis, De seculo et religione, De fato et fortuna, De nobilitate legum et medicinae, De tyranno, De regno. Εἰς τὰ γραπτὰ του συγκαταλέγονται ἐπίσης πολλοί, δημόσιοι καὶ ἰδιωτικοί, ἐπιστολαί.

Τὸ ὅλον ὕλικόν μετὰ ἀπὸ τὸν διεξοδικὸν πρόλογον τοῦ καθηγητοῦ Zintzen περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Salutati —διὰ περισσότερα στοιχεῖα ὁ μελετητῆς παραπέμπεται εἰς τοὺς B. L. Ullman, *The Humanism of Coluccio Salutati*, Padua 1963 καὶ E. Kessler, *Das Problem des frühen Humanismus*, München 1968 —καὶ τὴν ἐπεξήγησιν τῶν χρησιμοποιουμένων συντομογραφιῶν, εἶναι διαρθρωμένον ὡς ἑξῆς: 1. Index nominum. 2. Index rerum. 3. Index geographicus. 4. Index auctorum. Αἱ παραπομπαὶ γίνονται εἰς ὅλα τὰ ἐκδοθέντα ἔργα τοῦ Salutati καὶ εἰς μικρότερα ἀκόμη ἔργα, δυσκολώτερον προσιτά. Ὁρισμένα ἐκ τῶν τελευταίων, τῶν opera minora, εὐρίσκονται συγκεντρωμένα εἰς παράρτημα, εἰς τὸν ἴδιον τόμον (σσ. 223-271), ἀπὸ τὸν Hans Münstermann, διαρθρωμένα εἰς α) ἐπιστολάς καὶ ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν, β) πολιτικὰ γραπτὰ, γ) ποίησιν εἰς στίχον καὶ δ) ποίησιν εἰς πεζὸν λόγον. Μέσα ἀπὸ τοὺς τέσσαρας αὐτοὺς indices κερδίζει ὁ μελετητῆς μίαν ὀλικὴν εἰκόνα τῶν ἰδεῶν, τῆς βιοθεωρίας καὶ τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ Salutati. Εἰς τὸν index rerum διαφαίνεται τὸ βάθος καὶ πλάτος τῶν ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ ὁ

Salutati, τὰ δάνειά του, αἱ ἐπιρροαί, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἠσκήθησαν, ἀλλὰ καὶ τὸ εὖρος τῶν γνώσεών του τῆς μεσαιωνικῆς, ρωμαϊκῆς καὶ ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Τοῦτο γίνεται περισσότερο ἐυδιάκριτον καὶ εἰς τὸν *index nominum*, ὅπου αἱ παρατιθέμεναι ἀπὸ τοὺς συντάκτας διευκρινίσεις τῶν ὀνομάτων παρέχουν σαφῆ προσδιορισμὸν τῶν ἱστορικῶν, μυθολογικῶν κ.ἄ. προσώπων, τὰ ὅποια μνημονεύει ὁ Salutati. Ὁ *index geographicus*, μὲ τὰς κατατοπιστικὰς διευκρινίσεις τῶν συντακτῶν του, δεικνύει τὴν ἔκτασιν τῶν γεωγραφικῶν γνώσεων τοῦ Salutati, ἐνῶ ὁ *index auctorum* περιλαμβάνει τὸ σύνολον τῶν ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν συγγραφέων καὶ τῶν ἔργων των, εἰς τοὺς ὁποίους παραπέμπει, καὶ τὸ εὖρος ἄρα τῆς ἀρχαιογνωσίας του.

Ὁ παρὼν τόμος, καρπὸς μακρᾶς, μεθοδικῆς καὶ πολυμόχθου ἐρεῦνης, δίδει ἀναμφιβόλως πλήρη εἰκόνα τοῦ ἔργου τοῦ Coluccio Salutati καὶ δεικνύει τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ πορευθῆ ὁ μελετητὴς τοῦ στοχασμοῦ τοῦ ἐξέχοντος αὐτοῦ ἰταλοῦ οὐμανιστοῦ. Οἱ συγγραφεῖς του ἔφεραν εἰς πέρας ἕν ἔργον πράγματι ἐντυπωσιακόν, συντάσσοντες ἕνα *index* μὲ τρόπον ὑποδειγματικόν καὶ μὲ πρότυπον τοὺς *indices* κειμένων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, καθὼς διαφαίνεται εἰς αὐτὸ ἡ αὐστηρὰ τήρησις ὄλων τῶν κανόνων κλασσικῆς φιλολογικῆς ἐργασίας. Παραδίδεται ἐπομένως ἐν ἀπολύτως ἀξιόπιστον, ἀλλὰ καὶ πρότυπον ἐκδοτικῆς καλαισθησίας ἔργον, ἐξαιρετικῆς χρησιμότητος διὰ τὴν μελέτην τοῦ Salutati, πολῦτιμον καὶ διὰ τὴν σπουδὴν ὅλης αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς περιόδου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στοχασμοῦ, ἀφοῦ μέσα ἀπὸ αὐτὸ παρουσιάζονται παραστατικῶς ἰδέαι καὶ ἀντιλήψεις, ὅπως ἔφθασαν νὰ ἀποτυπωθοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν καὶ νὰ ἀφομοιωθοῦν ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ τὴν ἰδίαν. Σημαντικὸν διὰ τὴν ἔρευναν τῆς Ἀναγεννήσεως εἶναι τὸ ὅτι, ὅπως προαναγγέλλει ὁ καθηγητὴς Zintzen (σελ. XIII), θὰ ἀκολουθήσῃ εἰς τὰ πλαίσια τῆς σειρᾶς *Indices zur lateinischen Literatur der Renaissance* ἕνας ἐπόμενος τόμος περὶ μιᾶς ἄλλης σημαντικῆς προσωπικότητος τῆς ἐποχῆς, τὸν Cristoforo Landino. Αὐτονόητος ἡ εὐχὴ, ἡ προσπάθεια, ἡ ὁποία ἤρχισε μὲ τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔργον, νὰ συνεχισθῆ, διότι ἔτσι θὰ καταστῆ δυνατόν νὰ γίνουν περισσότερο προσιτὰ ἰδέαι καὶ ἀντιλήψεις τῶν ἀρχῶν μιᾶς σημαντικῆς περιόδου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΟΣ

Laura Tusa Massaro, *Sintassi del greco antico e tradizione grammaticale*. Palermo 1993, σσ. 253.

Τὸ βιβλίον, ὅπως ἄλλωστε σημειώνει στὸν Πρόλογο ἡ συγγραφεὺς του, εἶναι διδακτικόν. Ἀπευθύνεται στοὺς σπουδαστὰς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὸν Πρόλογο (σσ. 11-12), τὴν Εἰσαγωγὴν (σσ. 13-16) καὶ 11 κεφάλαια ἀνίσης ἐκτάσεως, ἴσης ὅμως ποιοτικᾶ ἀξίας.

Τὸ κεφ. I (σσ. 17-24) ἀναφέρεται στὸ ἄρθρον. Τὸ κεφ. II (σσ. 25-28) ἀναφέρεται στὴν ἀναφορικὴν ἀντωνυμίαν. Τὸ κεφ. III (σσ. 29-33) ἀναφέρεται στὸ ὄνομα. Τὸ κεφ. IV (σσ. 35-83) ἀναφέρεται στὶς πτώσεις. Τὸ κεφ. V (σσ. 85-88) ἀναφέρεται στὸ ἐπίθετον. Τὸ κεφ. VI (σσ. 89-93) ἀναφέρεται στὴ συμφωνία ὀνόματος καὶ ρήματος. Τὸ κεφ. VII (σσ. 95-99) ἀναφέρεται στὸ ρῆμα. Τὸ κεφ. VIII (σσ. 101-116) ἀναφέρεται στὰς «Διαθέσεις» (Ἑνεργητικὴ - Μέση - Παθητικὴ Φωνή). Τὸ κεφ. IX (σσ. 117-152) ἀναφέρεται στοὺς χρόνους τοῦ ρήματος. Τὸ κεφ. X (σσ. 153-202) ἀναφέρεται στὰς Ἑγκλίσεις (Ὀριστικὴ, Ὑποτακτικὴ, Εὐκτικὴ, Προστακτικὴ,